

UNELE PARTICULARITĂȚI ÎN EVOLUȚIA VALORILOR POLITICE, EDUCAȚIONALE ȘI JURIDICE ÎN GRECIA ANTICĂ ȘI ÎN PERIOADA CONTEMPORANĂ (Studiu comparatist în baza surselor filosofice și literare)

Valentin CUȘCĂ,

dr. în filosofie, conf. univ.,

Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă”, Republica Moldova,

valentin.cusca@gmail.com

Summary

The author analyzes in a comparative context the evolution of political, educational and legal values in Greek antiquity and in the contemporary world. The similarities and differences in the historical context of these values are highlighted. The contradictory character in the evolution of given values is examined, in fact that positive values (democracy, freedom, justice, truth, morality, faith, etc.) coexist with their antipodes (tyranny, slavery, inequity, falsehood, amorality, arrogance). This creates multiple confusions and difficulties in the sphere of social life.

In conclusion - the contradictory evolution of the nominalized values represents a dialectical relationship between perennial (truth, beauty, good) and what is variable depending on the era (behavior, political structures, aesthetic tastes, educational methodologies, etc.).

Keywords: *political values, educational values, educational ideal, social structure, non-values.*

Întemeiată de către logicianul german Lotze în secolul XIX și de către reprezentanții școlii de filosofie a valorilor, numită și școala de la Baden (Rickert, Windelband etc.), *axiologia* reprezintă o teorie a valorilor, o știință, în sens curent, a normelor în general cu semnificație etică (binele), în primul rând, dar și cu referire la ceea ce reprezintă adevărul/dreptatea și frumosul.

În tradiția românească, printre primii la începutul secolului XX a scris lucrarea *Filosofia valorii* sociologul Petre Andrei¹. El a prefigurat definiția valorii ca relație triadică, un *subiect*, care apreciază un *obiect* demn de a fi prețuit și un *context* în care are loc procesul valorizării. Astfel în viziunea

---

¹ Petre Andrei. *Opere sociologice*. București: Ed. Academiei, 1971, vol. I.

filosofului român, valoare este o *relație funcțională* dintre un obiect și un subiect fiind a amândurora. Fiind preocupat de sociologie, P. Andrei subliniază că „orice valoare se realizează într-un context social”². Altfel spus, realitatea socială generează valori conștientizate și apreciate de om/subiect, care le și clasifică (economice, politice, juridice, religioase, estetice, morale, educaționale), fără a le ierarhiza.

Astfel realitatea Greciei antice cu mult până la constituirea axiologiei ca știință, a generat un sistem de valori care, în bună parte, sunt universal valabile și care, cu anumite particularități specifice, sunt funcționale și în lumea contemporană, cel puțin în tradiția civilizației europene.

Evident că lumea modernă și contemporană, pe lângă valorile perene, a creat și valori noi, conforme noilor realități sociale. Adică sistemul valorilor este într-o permanentă evoluție și schimbare, generând periodic situații de criză. Astfel în prezent, în condițiile unei tehnologizări masive a comunicării, se pierd, se modifică unele valori ce țin de comunicarea interumană dialogală ele fiind înlocuite cu rețele sociale sofisticate în regim online. Unii pedagogi, psihologi consideră că sunt necesare unele acțiuni, măsuri de contracarare a efectelor negative a acestui fenomen. Alții consideră că el reprezintă o evoluție firească a lucrurilor în condițiile progresului tehnologic și științific.

Fără a formula multiple judecăți de valoare, intenționăm să efectuăm un mic studiu comparatist funcțional al valorilor politice, juridice, educaționale în perioada Greciei Antice și cea contemporană. Într-un cuvânt – ce am avut, ce am făcut, ce am câștigat, dar și ce am pierdut în acest context valoric. Într-un sistem de valori este important și modul în care valorile se reflectă în context național, pentru că de rând cu valorile universale există și valori naționale ce se realizează într-un mod cultural specific (literatura, arta, muzica, obiceiuri și tradiții etc.).

Civilizația Greciei Antice s-a realizat în cadrul unui stat, societăți sclavagiste, care, bineînțeles, și-a lăsat amprenta asupra sistemului de valori politice, juridice, educaționale, morale, teoretice, estetice și religioase. Astfel, problema valorilor se află la Platon în centrul interogațiilor din dialogurile sale asupra fundamentelor moralei și ale științei, realității ideale și transcendente.

² *Ibidem*, p. 33.

Aristotel, spre deosebire de Platon, a fost preocupat mai mult de valorile teoretice ale cunoașterii (Filosofia, Logica, Fizica, Etica, Psihologia etc.), situându-se pe un teren metodologic obiectiv, rațional. Omul, pentru el, reprezintă în realitățile sociale și naturale un „animal politic”.

Societatea contemporană, în condițiile globalizării și economiei de piață suprasaturate, este dominată de un pragmatism social, științific și educațional, fiind marcată de valori mercantile, moralitate ambiguă și conștiință selectivă.

Revenind la Grecia Antică, putem constata că mai mulți filosofi, dar în primul rând Socrate, Platon, Aristotel, au reflectat în operele sale constituirea unor valori sociale apreciind rolul lor primordial în educație, formare civică și profesională.

Astfel, Socrate este prolific, subliniind faptul că doar cunoașterea este valoarea supremă pentru om/subiect. Numai omul instruit, conștient și rațional poate fi o ființă morală, afirmă el. Cunoașterea este un proces activ, care este posibilă în contextul unui dialog interuman permanent bazat pe metoda *moșitului* (nașterea adevărului) și a principiului „*Cunoaște-te pe tine însuți*”. În evocarea discipolului său Platon, Socrate afirma că mintea/rațiunea este cauza tuturor lucrurilor, ea este „stăpâna Universului”³. Socrate printre primii propune următoarea clasificare a valorilor – măsura, frumosul, rațiunea/mintea, cunoștințele și, la sfârșit, plăcerile bune. Rezumativ – *frumosul, adevărul și măsura* (binele).

Acestea constituie valorile *general-umane* fiind valabile și în prezent, dar completate cu multiple particularități contemporane.

Viața politică a democrației ateniene, cu toate contradicțiile inerente acestui sistem, a constituit temelia formării unor valori social-politice, care au contribuit la educația civică, morală și juridică.

Reflecțiile lui Platon în subiecte ce țin de politică în celebrul dialog „*Republica (Despre stat)*” reprezintă o viziune clasică a sociologiei antice, teoriei politice și pedagogiei. Obiectivul politicii este *guvernarea statului*, care după natura sa este, în viziunea lui Platon, asemenea cu „arta ciobanului” numai că ea urmează a fi realizată de oameni de stat. „Omul trebuie să fie înainte de toate cetățean al statului”, susține el, aceasta fiind o virtute foarte importantă. „*Guvernarea urmează a fi înfăptuită de cei mai buni*”⁴, care ar

---

³ Платон, *Сочинения* в трех томах, том 3, часть I. Москва: изд. Мысль, 1971, стр. 36.

⁴ Платон. *Idem*, p. 199, 307.

trebui să posede așa calitate ca înțelepciunea, curajul, omenia, corectitudinea și nu în ultimul rând incoruptibilitatea („lipsa hapsâniei”). Platon face o remarcă bună de urmat și azi – „cei care au o patimă pentru putere” n-ar trebui promovați. Bună idee, dar în condițiile răspândirii populismului în politica modernă este foarte greu de realizat. Cine din cetățenii de azi pătrunde în esența acestei nuanțe cu un conținut mai mult psihologic și moral?

Mai apoi, Platon, sociologul, examinează structura socială și indică trei categorii sociale/profesionale cu calitățile morale necesare: clasa superioară (*guvernării* (1), *apărătorii* (2)/străjierii) și clasa inferioară *meseriașii* (3). Toți trebuie să posede o calitate comună – bunătatea umană, în rest au calități de bază diferite – clasa superioară – înțelepciunea, apărătorii – curajul, meseriașii – abilități profesionale.

Cu lux de amănunte Platon examinează și formele guvernării, dintre care patru tipuri cu trăsături negative – timocrația, oligarhia, democrația, tirania. Cel de-al cincilea tip este „statul ideal”, condus de filosofi/înțelepți, în care se realizează principiile dreptății, echității și armoniei sociale. „Statul ideal” s-a dovedit a fi o utopie în condițiile societății antice sclavagiste și nu numai. Ideile și practicile comuniste moderne au eșuat la fel de lamentabil.

Din păcate, statul, societatea Greciei Antice a generat nu numai virtuți, calități bune, ci și multiple vicii sociale și umane, care alături de valorile nominalizate se perindă și în societatea contemporană, poate doar că proporțiile „neomeniei”/nonvalorilor, în condițiile actuale ale globalizării și informatizării cresc. Hedonismul și hoția iau astăzi amploare, dar până la urmă „nimic nou sub soare”.

Astfel, Platon în acest context, sublinia faptul că libertatea, valoarea supremă, în condițiile democrației se transformă adesea într-un libertanism nelimitat, ce generează haos și dezordine. El afirma și următoarele: „Echitatea/ dreptatea este mai convenabilă cetățeanului decât nedreptatea, chiar și atunci când inechitatea este dominantă în societate”⁵. Acest adevăr astăzi este parțial conștientizat atât în lumea occidentală, cât mai ales în țările în curs de tranziție, subdezvoltate, precum Republica Moldova.

În societatea antică existau și așa vicii cum ar fi corupția (inclusiv cea politică), beția, conduita amorală, hoția și distracția excesivă. Platon condamnă aceste nonvalori din punct de vedere filosofic, iar contemporanul său, comediograful Aristofan le flagelează prin mijloace literar-artistice.

⁵ *Ibidem*, p. 116.

Iată „portretul” satiric al unui pretendent la un post de demnitar public în viziunea lui Aristofan:

Știi carte prost? Dar nici nu e nevoie!
Că vorbăria unui demagog
Azi nu se s’obișnuiește la’nvățați
Și nu e bună pentru un om cinstit
Această artă trece la mișei
Și la cretini ...⁶.

Consider că acest „portret” corespunde și multor politicieni de azi. Sau cu câtă măiestrie descrie Aristofan „tehnologiile politice” ale vremii.

E foarte simplu! Fă ce-ai mai făcut ...
Amesteci treburile, faci o tocătură
Și îmbunezi poporul, îndulcești
Cu complimente de bucătărie⁷.

Evident că tehnologiile politice moderne, o tocăniță de Chișinău, sunt mult mai sofisticate și variate ca structură și gust, însă esența este aceeași. Hoția și corupția făceau parte din matrapazlăcurile politice ale antichității și nu sunt o inovație a autorilor furtului miliardului de la noi. Însă cum este „povățuit” un potentant politic antic: Ci ai grijă să furi și orașele mari pui mită să-ți deie pe ascunse⁸.

Următorul pasaj din Aristofan e chiar prolific comparativ cu moravurile politice de azi:

Furăm ca să prospere națiunea, aplici
... Sportul furatului
Și apoi să juri că n’ai furat, în ochi
Nevinovat și îndrăzneț privind⁹.

Acestea ar fi unele particularități ale valorilor politice din Grecia Antică. Dialectic vorbind, tabloul n-ar fi complet dacă n-ar fi existat și nonvalorile respective. Istoria civilizațiilor evoluează/progresează în contradictoriu. Contradicțiile de ordin tehnologic, climateric, ecologic, militar, generate de așa numitul progres tehnico-științific pun la grea încercare civilizația contemporană, subminând substanțial însuși viitorul omenirii.

---

⁶ Aristofan. *Comedii. Călăreții, Norii, Viespile*. Chișinău: Ed. Cartea Moldovenească, 1975, p. 21.

⁷ *Ibidem*, p. 22.

⁸ *Ibidem*, p. 42.

⁹ *Ibidem*, p. 58.

Cu referire la sistemul educațional de valori, Platon menționa următoarele: „Calitățile morale necesare bunăstării sociale nu sunt virtuți native, aceste calități sunt formate prin educație, nu apar întâmplător, ci prin instruire și învățare”¹⁰.

Creând un sistem viabil de valori, elenii îl conectau la procesul educațional care ca structură actuală de organizare, în context european, s-a constituit în esență la ei – învățământul primar/începuturile, gimnazial, liceal și superior/academic. Atena antică a avut școli, profesori, elevi care frecventau cursuri regulate, celebre în epocă fiind activitatea sofștilor, *Liceul* lui Aristotel, *Academia* lui Platon, *școala* pitagoreică etc.

Astfel, Platon considera că până la șase ani copiii trebuie să fie lăsați să se joace în voie, dar prin jocuri să fie, totuși, orientați spre deprinderea unei meserii viitoare. Scopul educației era nu atât pregătirea profesională pe profiluri și specialități (ca cea actuală), cât formarea unor virtuți intelectuale (cunoștințe) și, mai ales, a unor calități/valori sufletești (morale, estetice, politice, juridice etc.). Începeau studiile cu *învățatul literelor*, urma *cititul/recitarea*, expunerea textelor din Iliada lui Homer și a altor autori, continuau cu scrisul, apoi *calculul* (aritmetica), iar mai apoi *studiul obiectelor* (fizica, astronomia, geometria).

Un rol deosebit în metodologia învățării/cunoașterii era acordat *imitației intuitive*, era promovat modelul (chipul) eroului pozitiv, era pus în valoare caracterul creativ (dialogal) și cel formativ al educației. În general, grecii (tradiția antică) au dezvoltat un gen de *pedagogie estetică*, toate activitățile cognitive fiind îmbinate armonios cu educația culturii muzicale, plastice și a celei fizice. Putem vorbi în acest sens de o *educație de tip artistic*. Unul din promotorii iluștri ai acestui sistem a fost același Platon¹¹. La greci se constituie așa noțiuni educaționale fundamentale și astăzi ca *ideal educațional*, *obiective și finalități*, *competențe*, *plusvaloare educațională*, *vocație* a convingerii prin cuvinte/discurs, *valori civice*, *dragoste de Patrie*, respect etc.

În perioada modernă, Rousseau, Kant, iar mai apoi în cadrul concepției pedagogice a „noilor educații”, la începutul secolului XX, a fost valorificat factorul natural, creativ al educației urmând modelul promovat de greci, ce rezidă într-un contact și armonie cu mediul natural care este benefic procesului educațional, aplicarea unor proceduri și metodologii bazate pe bunul simț.

¹⁰ Платон. *Op.cit.*

¹¹ *Ibidem.*

Este de menționat și contribuția lui Aristotel în educație, cel care a inventat *Logica* cu legile și regulile gândirii corecte, ceea ce a pus temelia învățării axate nu numai pe contemplare și reflecție, ci pe demonstrație, argumentare și definiție¹². Este prolifică afirmația sa în acest sens – „Nu poți ști ceva cu certitudine decât prin demonstrație”¹³.

Această temelie logică a constituit, în bună parte, factorul determinant în progresul impresionant al învățământului, a științei și civilizației europene, axate pe cercetarea obiectivă a realității și fundamentarea logică a adevărului.

Educația civică, patriotică este realizată prin studiul operelor mai multor autori printre cei mai reprezentativi în acest context fiind *Iliada*¹⁴ lui Homer și poemele *Perșii* și *Prometeu* ale lui Eshil¹⁵. În ele erau promovate așa valori ca eroismul, dragostea de Patrie și tradițiile naționale.

În condițiile precreștine ale politeismului, grecii se închinau zeilor, dar credința în zei se asocia cu credința în ceva sfânt, în Dumnezeu. Astfel, în viziunea lui Platon, Dumnezeu se asociază cu un „povățuitor”. „Anume Dumnezeu este povățuitorul concetățenilor, a tuturor oamenilor, el ne îndrumă tronând în epicentrul Pământului, acolo unde este lăcașul său”¹⁶. Prin urmare, valorile credinței n-au fost străine grecilor. Mai mult, unii exegeți consideră că teoria „nemuririi ideilor și a sufletului”, promovată de Platon, a fost ulterior o precondiție a doctrinei creștine.

Însă nici domeniul educației n-a fost lipsit de vicii și contradicții care sunt elucidate în multiple opere filosofice și literare. Platon subliniază faptul că „învățarea cu de-a sila” este contra productivă, îi critică dur pe reprezentanții școlii sofiste, care oferind servicii educaționale cu plată, aplicau metodologii absurde, nerespectând principiile și regulile logicii și compromiteau astfel valoarea cognitivă a adevărului.

În condițiile libertinismului democratic apăreau și multe paradoxuri pedagogice. Astfel „în asemenea situații, învățătorul se teme de elevi și le face avansuri, iar elevii îi au pe învățători și dascăli de nimic”¹⁷.

Aristofan în remarcabila comedie „Norii”¹⁸ elucidează un caz în care un părinte își propune un „obiectiv educațional” – să-și educe fiul în spiritul

---

¹² Аристотель. Сочинения в четырех томах. том 2. Москва: Мысль, 1978.

¹³ *Ibidem*, p. 296.

¹⁴ Homer. *Iliada*. Chișinău: Ed. Literatura artistică, 1978.

¹⁵ Eshil. *Tragedii, Perșii, Prometeu înlănțuit*. Chișinău: Ed. Literatura artistică, 1977.

¹⁶ Платон. Сочинения в трех томах, том 3, часть I. Москва: изд. Мысль, 1971, стр. 216.

¹⁷ *Ibidem*, p. 380.

șmecheriei și însușirii „artei strâmbătății”. Cu acest scop el îl înscrie într-o școală sofistă în care fiul trece „cu succes” cursurile. Paradoxal, dar însușind această artă strâmbă, orientată spre câștig, fiul își driblează propriul tată, lăsându-l fără avere și încă îi mai trage și o mamă de bătaie.

Comparativ cu sistemul educațional antic, cel modern e mult mai diversificat și complex. Am avut ocazia să analizăm particularitățile comune ale sistemului european de învățământ¹⁹. Ele se rezumă la prevederi legislative mai riguroase, orientare profesională, flexibilitate și cooperare internațională, utilizarea tehnologiilor informaționale în instruire, control, evaluarea competențelor și monitorizarea calității. Ne-am referit mai amplu, cu acest prilej, și la perspectivele acestui sistem cu aplicare la experiența acumulată în Republica Moldova în ultimii ani în procesul de integrare europeană²⁰.

Cât privește categoria valorilor *juridice*, putem afirma că ele sunt, la fel ca și cele politice și educaționale, valori sociale. De aceea, evident, între aceste trei categorii de valori există multe similitudini.

Cele juridice se referă în particular la condițiile statului de drept care în Antichitatea greacă – era statul sclavagist cu toate nuanțele respective de ordin economic, juridic și social. În contemporaneitate, valorile juridice se referă preponderent la statul modern, bazat pe economia de piață și asigurarea drepturilor și libertățile tuturor cetățenilor fără delimitări cu caracter social și de clasă. Comune celor două epoci sunt valorile ce țin de asigurarea inviolabilității fizice a persoanei și a proprietății publice și private.

În rest, în ceea ce privește așa-numitele „drepturi ale omului” există o mare diferență între legislația și practica antică și cea modernă. Oricum grecii au fost primii care în cadrul civilizației europene au constituit un stat și relații sociale bazate pe legi cu toate constrângerile din epoca antică. Această tradiție, trecută prin dreptul roman, a dat naștere statului și legislației moderne cu toate libertățile și beneficiile cetățenești de astăzi, pe care unii le consideră exagerate (toleranța interconfesională, religioasă ce stimulează ateismul, drepturile minorităților sexuale ce vin în contradicție cu normele morale ale creștinismului etc.).

¹⁸ Aristofan. *Comedii. Călăreții, Norii, Viespile*. Chișinău: Ed. Cartea Moldovenească, 1975, pp. 65-123.

¹⁹ Nicolae Chicuș, Valentin Cușcă. *Educația în spiritul valorilor în Grecia Antică. În: Educația din perspectiva valorilor. Idei, concepte. Modele*. Alba-Iulia: Ed. Eikon, 2012, p. 107.

²⁰ *Ibidem*.

În perioada Antichității elene apar nu numai primele coduri de legi (Codul lui Solon), ci se constituie și instituțiile și persoanele abilitate cu aplicarea lor – magistraturi și magistrați, avocaturi și avocați, procuraturi și procurori, jurați etc.

Platon în celebrul dialog *Republica* menționa că cea mai importantă virtute cetățenească este *respectul legii*²¹. Țările occidentale moderne după Revoluția burgheză franceză au pus radical problema *echității sociale*, ce se rezuma în fond la egalitatea tuturor cetățenilor în fața legii, fără privilegiu nobiliare.

În condițiile statului sclavagist grec, echitatea socială era doar un vis în utopiile sociale ale vremii. Oricum existența reglementărilor juridice în acea epocă a fost un mare pas înainte față de civilizațiile orientale despotice. Experiența vieții în condițiile democrației ateniene, cu toate contradicțiile ei, a stimulat evoluția socială spre o democrație fundamentală, autentică, dar care, la fel ca și cea ateniană, are azi probleme și dificultăți inerente, multe dintre care sunt similare celor din antichitate.

Aristofan, de exemplu, satirizează usturător multe din aceste vicii ale jurisprudenței în comediile sale, mai ales în comedia „Viespile”²². În perioada antică precum și în prezent justiția avea în principiu două vicii esențiale – corupția, adică luarea unor decizii strâmbe cu scopul de a se căpătui prin mituire și aplicarea unor procese justițiare interminabile care duc la eschivarea de la pedeapsă a celor vinovați. Vedem cum acest ultim procedeu este aplicat la noi în cazul furtului miliardului – au trecut deja peste cinci ani și nu este pedepsit nimeni, urmele făptașilor (celor care au beneficiat de credite nerambursabile) practic au dispărut, iar cei responsabili sub diverse motive sunt achitați.

Iată cum expune „funcționarea” sistemului corupt Aristofan –
„Iar cel ce vine cât de târziu – ca apărător își ia drahma.
Că șperțul luat de la învinuit îl împarte cu procurorul!
Că intră într-o afacere ei amândoi și cot la cot acționează”²³.

---

²¹ Платон. *Сочинения* в трех томах. Москва: Мысль, 1971, том 3, часть I.

²² Aristofan. *Comedii. Călăreții, Norii, Viespile*. Chișinău: Cartea Moldovenească, 1975.

²³ *Ibidem*, p. 147.

În consecință, asemenea justițieri Aristofan îi asociază cu niște „viespi”. Bineînțeles, corupția și mituirea directă în justiție este mai mică în țările dezvoltate cu tradiții unde mai mult există adesea un exces de zel al justițiarilor și multiple procese de foarte mare durată.

Astfel sistemul valorilor analizate comparatist (politice, educaționale și juridice) reprezintă un dialog în timp al civilizațiilor. Aceste valori sunt într-un proces continuu de schimbare, evoluție și adaptare la noile realități sociale. În cadrul acestui progres există, totuși, și valori perene care asigură ascensiunea, dar și legătura spirituală între generații. Acestea sunt valorile general-umane ale Frumosului, Adevărului, Binelui și Credinței.